

ВІДГУК

офіційного опонента – доктора педагогічних наук, професора
Чобітька Миколи Григоровича
на дисертаційну роботу Ковальчук Галини Олександрівни
«Теоретико-методичні засади технологій навчання економічних дисциплін
в системі неперервної освіти»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук
за спеціальністю 13.00.09 – теорія навчання

1. Актуальність теми дослідження

Сучасний розвиток економічної освіти й інформаційно-комунікаційних технологій, перехід навчальних закладів до моделі відкритої освіти, що ґрунтується на принципах особистісно-орієнтованого навчання й студентоцентризму, потребують оновлення теоретичних і методичних засад навчання економічних дисциплін, переходу від суб'єкт-об'єктної до суб'єкт-суб'єктної парадигми навчально-виховного процесу.

Актуальність теми дослідження зумовлена необхідністю підготовки особистості до активної й ефективної участі у життєдіяльності сучасного суспільства, тенденціями розвитку «спільнот, що навчаються», повсюдного розвитку неперервної освіти та її основного компонента – професійної підготовки фахівців для економіки, формування й підтримання на належному рівні професійних компетентностей різних видів та економічної компетентності як ключової якості сучасного працівника, що обумовлюють потреби постійного удосконалення дидактичних систем професійно-орієнтованого економічного навчання на засадах особистісно-орієнтованого й компетентнісного підходів.

Аналіз стану дослідженості проблеми удосконалення економічної освіти засвідчив, що вона викликає науковий інтерес фахівців різних галузей знань. Активно розробляються теоретичні й методичні засади навчання економічних дисциплін, економічного виховання й підготовки майбутніх фахівців-економістів.

Тому дослідження Ковальчук Галини Олександрівни «Теоретико-методичні засади технологій навчання економічних дисциплін у системі неперервної освіти» є актуальним і своєчасним, а сформульована проблема, на вирішення якої спрямоване дослідження, є недостатньо розробленою і практично значущою.

Назва дисертації відповідає сутності досліджуваної проблеми, поділ роботи на структурні компоненти можна вважати доцільним і логічним.

Дисертантка обґрунтовує актуальність теми дослідження, визначає об'єкт, предмет, мету, завдання й методи дослідження, формулює наукову новизну і практичне значення. Наведені в роботі таблиці й рисунки унаочнюють доробки дослідниці, статистичні дані, додатки ілюструють її практичну значимість.

Методологічні й теоретичні засади дослідження забезпечили його обґрунтованість і всебічність, дозволили висвітлити різноманітні аспекти такого суспільно-педагогічного феномену, яким є економічна освіта і безпосередньо навчання економічних дисциплін. Теоретичну основу дослідження становлять положення психологічної та педагогічної галузей науки про закономірності навчально-виховного процесу, основи проектування освітніх систем, розвиток

педагогічних технологій, зміст економічної освіти, формування економічного мислення, міжпредметних зв'язків економічних та інших суспільних дисциплін.

Завдання дисертації сформульовано достатньо чітко, а їх виконання у процесі дослідження дозволило авторці досягти мети дослідження. Необхідно відзначити й науково обґрунтоване застосування комплексу сучасних теоретичних і практичних методів наукового пізнання на виконання завдань дослідження. Повноту дослідження забезпечено завдяки проведенню педагогічного експерименту.

2. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх достовірність і новизна

Аналіз поданої дисертації, автореферату та змісту публікацій дисертантки дозволяють дійти висновку про загальну наукову обґрунтованість і достовірність викладених результатів дослідження.

Наукові положення, висновки й рекомендації, сформульовані в дисертації Ковальчук Г. О. є достатньо обґрунтованими і достовірними, що забезпечено цілісним підходом до вирішення завдань дослідження: науковими положеннями; отриманими результатами і висновками; застосуванням комплексу методів, адекватних до об'єкту, предмету, мети, завдань і логіки дослідження; якісним і кількісним аналізом даних педагогічного експерименту; повнотою й системністю у вивченні предмета дослідження, його компонентів і взаємозв'язку між ними, що підтверджено значною кількістю опрацьованих нормативних першоджерел і літератури. Здійснений авторкою аналіз наукових праць з проблеми дослідження, нормативних документів і сучасного стану економічної освіти дали змогу дослідити низку суперечностей і можливостей для їх подолання.

Мета й завдання дослідження сформульовані на достатньому науковому та методологічному рівні. Авторка визначає метою свого дослідження – розроблення й обґрунтування теоретичних і методичних засад реалізації професійно-орієнтованих технологій навчання економічних дисциплін для забезпечення якості навчання у професійній підготовці майбутніх фахівців-економістів у системі неперервної економічної освіти. Поставлені завдання відповідають реалізації мети дослідження. Дисертантка аргументовано та переконливо здійснила теоретичні узагальнення й запропонувала власний науково виважений підхід до розв'язання досліджуваної проблеми.

Дисертаційна робота складається зі вступу, п'яти розділів, висновків до них, загальних висновків, списку використаних джерел, додатків. Логіка та послідовність викладу тексту дисертації відповідає вирішенню поставлених завдань дослідження.

У вступі окреслюється науково-методологічний апарат дослідження, наведено положення щодо визначення об'єкта, предмету, мети, завдань, формулювання загальної гіпотези, концептуальних положень, наукової новизни, практичної значущості результатів тощо.

У першому розділі здійснено аналіз базових педагогічних категорій на рівні дефініцій. Схарактеризовано теоретичні засади проблеми дослідження, висвітлено чинники удосконалення технологій навчання в системі неперервної освіти для

забезпечення якості навчання майбутніх фахівців з урахуванням вимог ринку праці та глобалізації економічних процесів.

На основі вивчення нормативно-правових актів і теоретичних першоджерел з проблеми дослідження авторка стверджує, що неперервна освіта (упродовж усього життя) є основною тенденцією соціально-економічного розвитку спільнот і розвитку професійної освіти на початку XXI століття.

Схарактеризовано сутність поняття «неперервна освіта» як освіта протягом усього життя та її визначальний компонент – безперервне навчання (Lifelong Learning). Обґрунтовано, що структурною та функціональною складовою сучасної освіти упродовж усього життя є економічна освіта, яка реалізується за різних форм професійної підготовки фахівців та економічного навчання інших учнів.

Основним компонентом неперервної економічної освіти є соціально-економічне навчання як таке, що, в широкому розумінні, означає процес і результат засвоєння учнями/студентами соціальних та економічних знань і вмінь, формування якостей особистості, що відповідають потребам економічного розвитку суспільства, включення в мультиагентні соціальні відносини.

Висвітлено теоретико-методичні засади технологій професійно-орієнтованого навчання, зміст якого забезпечує можливість професійної та практичної підготовки фахівців за певними освітньо-кваліфікаційними рівнями.

Технології професійно-орієнтованого навчання з економічних дисциплін у вищих навчальних закладах (ВНЗ) досліджено в контексті сучасних напрямів модернізації професійної підготовки майбутніх економістів згідно з вимогами Болонського процесу та економічної кон'юнктури на ринках праці в Україні. Важливими умовами реалізації технологій професійно-орієнтованого навчання є індивідуалізація й практична спрямованість, що становлять основу для формування усіх складових професійної компетентності майбутніх фахівців.

На основі ретроспективного аналізу розвитку компетентнісного підходу в професійній підготовці визначено етапи цього процесу. Схарактеризовано вплив соціально-економічних чинників на розвиток компетентнісно-орієнтованого навчання у загальній та професійній освіті, виявлено тенденції у цьому процесі.

Констатовано, що важливим завданням у навчально-виховному процесі сучасних закладів неперервної освіти є забезпечення особистісно-орієнтованої професійної підготовки майбутніх фахівців. Дидактичні технології, які узгоджуються з компетентнісним підходом у навчанні, мають забезпечити організацію суб'єкт-суб'єктної взаємодії викладача та учнів, реалізувати суб'єктну позицію учня у проектуванні «предметного поля» його розвитку.

У другому розділі наведено порівняльні характеристики дидактичних систем, які впроваджуються в економічній освіті (системно-орієнтоване (традиційне) навчання; професійно-орієнтоване (фахове) навчання; особистісно-орієнтоване (антропоцентричне) навчання; соціально-орієнтоване (колаборативне) навчання; місце-орієнтоване навчання), та їх процесуально-організаційних компонентів, що реалізуються в навчанні економічних дисциплін (форми організації навчального процесу (навчальні заняття; самостійна, позааудиторна робота); форми навчальної діяльності (фронтальна, парна, групова, індивідуальна); форми допрофесійного навчання (навчально-виробнича

практика); методи навчання (активні, інтерактивні, дослідницькі, змішане навчання); засоби навчання: ТЗН, програмне забезпечення загального та спеціального призначення; критерії та рівні навчальних досягнень за результатами навчання; моніторинг якості навчання). Схарактеризовано поняття «зміст економічного навчання» (економічні знання; суспільно-історичний досвід, що відображає види людської діяльності; способи діяльності за зразком та навчальний досвід їх здійснення; способи творчої економічної діяльності; навчальний досвід особистісно-професійної самореалізації). Розкрито сутність поняття «якість навчання», обґрунтовано інваріантні методичні інструменти забезпечення якості з урахуванням цілей навчання економічних дисциплін.

У третьому розділі наведено характеристики певних груп технологій професійно-орієнтованого навчання (функціонально-змістових, особистісно-соціальних та інтегративних), які сприяють формуванню компонентів професійних компетентностей майбутніх економістів. Висвітлено групи економічних дисциплін відповідно до предметної структури економічної науки.

У четвертому розділі розкрито дидактичні умови проектування та реалізації інтенсивних технологій керованої результативності навчання (*ТКРН*) економічних дисциплін у системі неперервної освіти. Інструментами керованості в системі технологій інтенсивного професійно-орієнтованого навчання є такі компоненти структурно-функціональної рамки технологій навчання: дидактичні цілі предмета, СДЦ, джерела знань та способи їх опрацювання (мультиагентне й мультимодальне навчання), тематичні блоки завдань, які відповідають цілям формування компетентностей професійної особистості майбутнього фахівця.

За основні підходи до проектування змісту й процесу *ТКРН* визначено: особистісно-орієнтований підхід, суб'єктно-діяльнісний, професійно-орієнтований і компетентнісний. Професійно-орієнтоване навчання базується на формуванні самокерованої, соціально відповідальної особистості суб'єкта, активна позиція якого є системоутворювальним чинником цілісного педагогічного процесу.

У п'ятому розділі висвітлено педагогічну модель реалізації професійно-орієнтованих технологій навчання, які сприяють забезпеченню якості навчання й формуванню професійних компетентностей суб'єктів навчання. Описано компоненти, рівні, принципи економічного навчання, сутність і показники ефективності навчання за критеріями й рівнями засвоєння знань і сформованості професійних компетентностей; діагностичні й контрольні заходи для перевірки результатів навчання.

Обґрунтовано компоненти професійно-орієнтованих технологій навчання (цільовий, змістовий, організаційно-процесуальний, контрольний-оцінювальний, результативний), що обумовлюються принципами економічного навчання: інтеграції, гуманістичного характеру, національної педагогіки, економічної доцільності та економічної можливості, оптимізації процесу навчання, професійно-творчої спрямованості, особистісно-професійного розвитку, самоучіння, гнучкості, безперервності, комунікативності, інтерактивності, недирективного навчання, адекватності, комплексності, багатоваріантності, ітеративності.

Встановлено, що в системі технологій професійно-орієнтованого навчання є наскрізні й специфічні технології, характерні для різних етапів і рівнів неперервної освіти. Особливе значення мають тренінгові технології, без яких у сучасних умовах не реалізується жоден тип навчання. Роль навчальних бізнес-тренінгів зумовлюється відповідністю їх певним дидактичним підходам, серед яких: традиційний (когнітивний), соціально-рольовий, поведінковий.

Виявлено, що найбільшу ефективність для формування професійних компетентностей забезпечують ігрові, тренінгові й проектні технології навчання економічних дисциплін, які реалізуються роботами студентів у малих групах.

Варто наголосити, що самостійне значення (науково-методичне й навчально-методичне) мають додатки, представлені в роботі: опитувальники, анкети, навчальні програми тощо.

Таким чином, глибокий і системний аналіз предмета дослідження дав змогу дисертантці зробити аргументовані висновки щодо розділів та загальні висновки, які відповідають поставленій меті й найважливішим положенням представленого дослідження. Проведений аналіз значної кількості теоретичних джерел, результати проведеного експерименту, застосовані методи математичної обробки даних дають змогу стверджувати, що отримані результати є суттєвими, а сформульовані висновки – обґрунтованими.

3. Наукова новизна результатів дослідження

Дисертаційна робота Ковальчук Г.О. є комплексним теоретико-експериментальним дослідженням, у якому концептуально обґрунтовано й експериментально перевірено теоретичні й методичні засади реалізації технологій навчання економічних дисциплін, які охоплюють усі компоненти навчально-виховного процесу (мету, зміст, форми і методи, дидактичні умови, інструменти моніторингу й контролю результатів) для забезпечення якості навчання й формування професійних компетентностей майбутніх фахівців у системі неперервної освіти з урахуванням умов їх особистісно-професійного становлення, соціальної керованості, розвитку суспільства й ринків праці.

Дисертація присвячена вирішенню наукової проблеми узгодженої реалізації дидактичних технологій для забезпечення якості навчання та формування професійних компетентностей майбутніх фахівців у процесі економічної освіти.

Вагомим здобутком автора є те, що в роботі проаналізовано навчання економічних дисциплін як систему педагогічних заходів, які через реалізацію професійно-орієнтованих технологій навчання з позицій суб'єктно-діяльнісного підходу забезпечують формування активної професійної особистості майбутнього фахівця та його професійного розвитку в системі неперервної економічної освіти протягом усього життя; розроблено, обґрунтовано й апробовано педагогічну модель реалізації системи технологій професійно-орієнтованого навчання економічних дисциплін; комплексно досліджено й структуровано складові змісту економічних знань для учнів загальноосвітніх шкіл; що відповідає суб'єктно-діяльнісному підходу в реалізації економічної освіти; здійснено класифікацію та структурно-функціональний аналіз видів та компонентів професійної компетентності фахівців для економіки, рівнів, критеріїв та показників їх сформованості, обґрунтовано технології їх формування; обґрунтовано педагогічне

конструювання моделі «портал знань - портал компетентностей» як інструмента управління якістю навчання, розроблено й апробовано модель «Learning-skate» з використанням ІКТ для самокерованого навчання економічних дисциплін; розроблено й теоретично обґрунтовано класифікацію й методичну систему реалізації професійно-орієнтованих тренінгів для майбутніх фахівців.

Достатньо переконливою видається позиція автора щодо обґрунтування мети й завдань неперервної економічної освіти, ролі різних соціальних ланок в економічній освіті учнів та студентів, профорієнтаційної роботи серед них, актуальності посилення ролі викладачів економічних дисциплін у розвитку мотивації досягнень студентів.

Особливу увагу привертають запропоновані Г. О. Ковальчук та впроваджені у навчальний процес нові підходи до проектування показників і критеріїв результатів економічного навчання, до аналізу чинників і суб'єктів якості навчання в економічній освіті, до формування професійних компетентностей майбутніх фахівців, організації економічного навчання з використанням Internet-ресурсів для розвитку особистісно-професійних якостей майбутніх економістів.

Авторкою представленої дисертації доведено, що головним чинником ефективності реалізації технологій навчання в економічній освіті виступає суб'єктна активність учнів/студентів у форматі самокерованого навчання. Загальнонауковим методологічним підходом у реалізації технологій навчання економічних дисциплін є антропоцентризм, який обумовлює значення зростаючої суб'єктної активності для розширення меж особистісно-професійної реалізації, професійного розвитку й трудової мобільності у сфері домінуючих економіко-особистісних інтересів.

Авторка обґрунтовує, що основними результатами навчання економічних дисциплін є: розвиток економічного мислення, формування економічної та професійної компетентностей фахівців, підготовка учнів/студентів до особистісно-професійної самореалізації та розвитку протягом усього життя.

Таким чином, вважаємо за доцільне підтвердити наукову новизну результатів дисертаційного дослідження Ковальчук Г. О., яка пов'язана з науковим обґрунтуванням технологій професійно-орієнтованого навчання економічних дисциплін задля підвищення якості навчання та формування професійних компетентностей майбутніх фахівців у системі неперервної освіти з урахуванням вимог суспільства, запитів особистості та ринків праці

4. Повнота викладу основних результатів в опублікованих працях

Достовірність результатів дослідження доводить і їх апробація на наукових конференціях і семінарах; публікації у фахових журналах та в наукових виданнях, які включені до міжнародних наукометричних баз.

Основні положення й результати дослідження відображено у 112 публікаціях, з них: 1 – монографія, 1 – підручник, 19 – навчально-методичних посібників (7 – одноосібних); 21 статті у наукових фахових виданнях, 23 публікації у збірниках матеріалів конференцій, 5 – публікації в міжнародних наукових періодичних виданнях, 17 – публікації, які додатково відображають наукові результати дисертації. Одноосібних публікацій – 68.

Публікації Ковальчук Г. О. відображають основні теоретичні положення дослідження, висновки та методичні рекомендації, які впроваджено в практику роботи загальноосвітніх і вищих навчальних закладів.

Кількість та обсяг друкованих праць Ковальчук Г. О. відповідають встановленим вимогам щодо публікації основного змісту дисертації на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук.

5. Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертації

Відзначаючи значний науковий потенціал цієї теоретико-експериментальної роботи, висловлюємо деякі дискусійні міркування й побажання.

1. У п. 1.2 «Реалізація технологічних підходів у неперервній освіті» можна було б представити компаративний аналіз сутності понять «педагогічні технології» й «технології навчання» у науковій літературі, специфіку технологій навчання, які доцільно використовувати для навчання економічних дисциплін.

2. Авторка вказує (пп. 3.1; 4.2) як базові технології контекстного й евристичного навчання, які забезпечили підґрунтя для розроблення авторських моделей технологій керованої результативності навчання й самокерованого навчання, та дуже коротко їх характеризує (п. 4.2, С. 334-335). Однак специфіка безпосереднього використання самих технологій контекстного й евристичного навчання недостатньо висвітлена у дисертації (пп. 1.2; 3.1).

3. З аналізу змісту п. 1.3 вбачається, що дисертантка розрізняє поняття «професійна компетентність» майбутнього фахівця-економіста й «економічна компетентність» фахівця у сфері економіки. Однак детально відмінність між цими поняттями у дисертації не розкрита.

4. Дисертантка не аналізує шкільні підручники з економіки й не наводить перелік навчальної літератури для навчання економіки в школі (пп. 1.4.2; 5.3).

5. Недостатньо висвітлений досвід авторки у викладанні економічних дисциплін для студентів вищих навчальних закладів (пп. 1.4; 3.2; 5.3). Чи врахований цей досвід у результатах педагогічного експерименту?

6. На нашу думку було б цінним підсиленням практичної значущості роботи наведення опису алгоритмізованого застосування дидактичних матеріалів в експериментальній діяльності на міждисциплінарній основі.

У загальному висновку зазначимо, що висловлені зауваження й побажання носять рекомендаційний характер і принципово не впливають на позитивну оцінку дисертаційної роботи, не знижують її наукової цінності, а дискусійність її окремих положень свідчить про складність досліджуваної проблеми, наявність у авторки власних думок щодо концептуальних положень дослідження.

Висновок

На основі аналізу дисертації, автореферату, публікацій здобувачки вважаємо, що дослідження Ковальчук Галини Олександрівни «Теоретико-методичні засади технологій навчання економічних дисциплін у системі неперервної освіти» є завершеною науковою працею, що має теоретичну й практичну значущість. В роботі отримано нові, науково обґрунтовані й експериментально підтверджені теоретичні й практичні результати, що в сукупності є суттєвими для розвитку теорії та методики навчання економічних дисциплін.

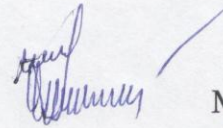
Наукові статті, опубліковані за темою дисертації у фахових виданнях, свідчать про якість проведеної роботи, висвітлюють положення, результати і висновки, які розроблені авторкою особисто. Посилання на наукові праці, цитати оформлені належним чином.

Підготовлена й видана монографія Г. О. Ковальчук «Технології навчання економічних дисциплін у системі неперервної освіти: теоретико-методичний аспект» містить узагальнені результати дослідження автора з проблеми та відображає опубліковані раніше в наукових фахових виданнях України та інших держав напрацювання за темою дисертації.

Дисертація відповідає вимогам «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 № 567, а саме: пп. 9, 10, 12-14, що висуваються до докторських дисертацій, а його авторка Ковальчук Галина Олександрівна заслуговує на присудження наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.09 – теорія навчання.

Офіційний опонент:

Доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри соціальної
педагогіки та соціальної роботи
Кам'янець-Подільського національного
університету імені Івана Огієнка

М. Г. Чобітько

Чобітько М.Г. засвідчую

Боднар І.Є. Начального відділу